

Maria Bogucka

Staropolskie obyczaje w XVI-XVII wieku

Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1994, ss. 231

Badania nad obyczajowością dawnej Polski mają długą historię, jeśli wziąć pod uwagę dokonania Marcina Kromera, Szymona Starowolskiego i Jędrzeja Kitowicza, kontynuowane później przez znawców tej miary, co Łukasz Gołębiowski, Władysław Łoziński, Stanisław Bystroń i Zbigniew Kuchowicz. Mimo znakomitości wymienionych nazwisk powyższa lista przedstawia się niezwykle skromnie i nie wytrzymuje porównań z ogromem zainteresowań i osiągnięciami w tej dziedzinie

notowanymi na gruncie nauki zachodnioeuropejskiej. W rezultacie trudno oprzeć się przeświadczeniu, że w rodzimej historiografii dzieje gestu i obrzędowości zawsze ustępowały miejsca dziejom politycznym, społecznym, gospodarczym i militarnym. Zawsze były traktowane jak dyscyplina podrzędnej kategorii. To zadecydowało o zbyt jednostronnym, a więc niepełnym oświetleniu przeszłości Rzeczypospolitej i znacznie zubożyło obraz życia codziennego jej mieszkańców. Pozbawiło go zwyczajnego ludzkiego wymiaru oraz swoistego kolorytu, jaki niesie za sobą uświęcony przez tradycję obyczaj. Z tym większą satysfakcją należy odnotować pojawienie się na rynku księgarskim pracy Marii Boguckiej zatytułowanej *Staropolskie obyczaje w XVI-XVII wieku*.

Autorka posiada w swoim dotychczasowym dorobku wiele znakomitych publikacji. Z ważniejszych należy wymienić: *Gdańsk jako ośrodek produkcyjny w XIV – pierwszej połowie XVII w.* (1962), *Anna Jagiellonka* (1964), *Życie codzienne w Gdańsku XV-XVII w.* (1967), *Ziemia i czasy Kopernika* (1972), *Kazimierz Jagiellończyk i jego czasy* (1980), *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej* (1986, współautor H. Samsonowicz) oraz *Dzieje kultury polskiej do 1918 roku* (1987). Tym razem do rąk czytelnika trafiło niewielkie wprawdzie w formie, ale niezwykle interesujące w treści studium z dziejów polskiego obyczaju, osadzone w renesansowych i barokowych realiach.

Należy podkreślić, że wyznaczone ramy chronologiczne autorka traktuje w sposób umowny, główny nacisk kładzie bowiem na XVII stulecie, stanowiące apogeum ideologii sarmackiej, ale nie zrezygnuje też z odniesień do czasów poprzedzających i późniejszych. „Tylko w historii politycznej można wyznaczać dokładne daty i terminy od – do. W procesach społecznych i kulturowych geneza, przebieg i obumieranie zjawisk dokonuje się w rozległym strumieniu czasu, trudnym do rozdzielenia na wyraźnie wyodrębnione jednostki”.

Całość oparta została z jednej strony na dotychczasowej – więcej niż skromnej – literaturze przedmiotu, z drugiej zaś na gruntownej analizie źródeł. W przeciwieństwie do swoich poprzedników M. Bogucka odwołała się nie tylko do spuścizny literackiej (M. Rej, J. Kochanowski, J. A. Morsztyn, P. Skarga, J. Ch. Pasek i inni). Po wiele przykładów sięgnęła do materiałów słabo dotąd wykorzystywanych przy badaniu problematyki obyczajowej (*silva rerum*, inwentarze, testamenty, akta procesowe), co stanowi niewątpliwy walor publikacji.

Pod względem tematycznym praca została podzielona na dziesięć rozdziałów. Przedmiotem rozważań stały się tu przestrzeń i czas, które kształtowały i determinowały styl i formy życia, a następnie struktury i więzi społeczne oraz ich wpływ na obyczajowość. Prześledzono również najważniejsze spektakle ludzkiej egzystencji, począwszy od momentu narodzin aż do śmierci, przy jednoczesnym wskazaniu na rolę rodziny i konsekwencje jej patriarchalnego charakteru. Sporo miejsca poświęcono słabo dotąd zbadanej, a przecież ogromnej – jak dowodzi autorka

– funkcji gestu w staropolskiej rzeczywistości. Ta ostatnia stanowiła specyficzną mieszankę na skutek oddziaływania dwu kultur, dwu cywilizacji: zachodniej i wschodniej, co zaowocowało szczególnym zamięświeleniem do zewnętrznej ekspresji, do artykułowania uczuć ruchem i postawą, do potrzeby ilustrowania wydarzeń codziennego i świątecznego życia.

Dzieje gestu i związanego z nim konwenansu ciągle czekają na swojego badacza. Istotnym dopełnieniem jest umiejscowienie obyczajowości w konkretnych warunkach materialnych, powiązanie jej z domostwem, higieną, konsumpcją, pracą, rozrywką, prawem i przestępczością, a także z ówczesną religią, estetyką i mentalnością.

Wszechstronność zainteresowań badaczki sprawiła, że otrzymaliśmy książkę wypełniającą lukę w dziejach polskich i europejskich jednocześnie. Sięgnięcie do „prastarych słowiańskich korzeni”, unaocznienie związków z tradycją antyczną i chrześcijańską oraz zaznaczenie wpływów orientalnych, wschodnich pozwala uświadomić sobie swoisty paradoks odrębności i integralności obyczaju rodzimego i obcego. Nieodparcie przywodzi to na myśl skojarzenia z konstrukcją właściwą witrażom. Okruchami szkła są tu urywki wierszy, fragmenty pamiętników, cytaty z dokumentów, na podstawie których Bogucka konsekwentnie i z rozmachem buduje szeroką panoramę polskiej obyczajowości XVI i XVII wieku. Posługuje się przy tym dobrą, obrazową polszczyzną, co jest dodatkową przesłanką do pozytywnej opinii o publikacji. Reszty dopełnia staranna oprawa i druk, dbałość o stronę ikonograficzną, co zapewne należy odnotować na koncie osiągnięć wydawnictwa.

Szkoda tylko, że na ten wizerunek kładą się cieniem niedostatki aparatu naukowego tj. ograniczenie liczby przypisów oraz całkowita rezygnacja z bibliografii i indeksów. Niewłaściwie pojęte wymogi rynku i dążenie do popularyzacji za wszelką cenę stały się ostatnio zbyt częstą praktyką edytorską.